

OPTİMAL VERGİLEME

Yrd. Doç. Dr. Dilek Yılmazcan

1. GİRİŞ

Vergilemenin kaynak dağılımında etkinlik ve gelir dağılımında adalet açısından etkilerinin araştırılması vergi teorisinin mikro ekonomik yönü ile ilgilidir. Vergilerin ekonomide yarattığı etkiler araştırılırken her verginin bu amaçlara göre ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü her verginin kaynak dağılımı ve gelir dağılımı üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olmaktadır. Bir verginin ürün ve faktör fiyatları ve denge üretim düzeyi üzerinde yaptığı etkiye verginin kaynak dağılımı etkisi adı verilmektedir (1). Verginin geliri yeniden dağıtıcı etkisi ise verginin uygulanmasından önceki ve sonraki geliş eşitsizliği arasındaki farktır ve bu eşitsizlik ölçüsü Gini katsayısıdır.

Bu iki amaç birbiri ile ilişkilidir. Bazı hallerde birine ulaşılması durumunda diğerinden fedakarlık yapmak gerekebilir. Kaynak dağılımı üzerindeki etki pareto dengesi üzerindeki etkidir. Pareto koşulları altında kaynak dağılımında etkinlik sağlanırken ikinci amaç olan gelir dağılımında adalet sağlanamamaktadır. Pareto optimumuna ulaşılması dışsallık ile kamusal mal ve hizmetlerin gözönünde alındığı bir durumda mümkün olmadığından ikinci en iyi teorisi ortaya atılmıştır. Burada Pareto anlamında optimum olmamakla birlikte ikinci en iyi durum özelliğine sahip yeni bir durumun tanımlanması gerekmektedir. Meade, Lipsey, Lancaster, Davis, Winston gibi yazarların çalışmaları ile ikinci en iyi teorisi oluşturulmuştur. İkinci en iyi teorisi de optimal vergi sisteminin seçilmesinde kullanılmıştır(2).

Optimal vergi yapılarının analiz fikri 1980 öncesi neoklasik ekonomik modellerde ortaya atılmıştır. 1947'de Pigou piyasadaki sapmaları ortadan kaldıracak vergileme tekniklerinin geliştirilmesini önemle vurgulamıştır. Böyle bir optimal vergi yapısı monopol, dışsallıklar ve eksik rekabetin olduğu bir ekonomide belirgin şekilde farklı olabilir(3).

Vergilemede kaynak dağılımında etkinlik ile gelir dağılımında adalet amaçları arasındaki çatışmaları asgariye indirmek amacıyla 1970 sonrası yıllarda optimal vergilemenin ilkeleri geliştirilmiştir. Bu vergileme ilkeleri "Yeni Kamu Maliyesi" adıyla da anılmaktadır(4). Atkinson, Stiglitz, Feldstein gibi yazarlarda sosyal refahın maksimizasyonu kaygısıyla hareket ederek "optimal vergiler" olarak anılmışlardır(5).

Optimal vergileme literatürü ikinci en iyi vergilendirme kuramının bir tür uygulamasıdır ve kaynak dağılımını bozucu tüm vergi paketlerinin yol açtığı refah kaybını minimuma indirmeyi amaçlamaktadır.

2. OPTİMAL VERGİ KURAMI

Optimal vergi kuramı temel refah teoreminde tek bir sapma göstermektedir. Burada reddedilen temel varsayım, bozucu olmayan vergiler kullanıldığında gelir dağılımını düzeltmenin mümkün olduğu varsayımdır(6). Bozucu olmayan bir vergi olarak kabul edilen baş vergisiyle temel refah teoremi için gerekli götürü vergiler arasında bir ayırım yapılması gerekmektedir. Çünkü götürü vergiler potansiyel olarak kişinin davranışlarına bağlı değildir ve kişiden kişiye değişir. Oysa baş vergisi kişinin davranışına göre değişmez ve herkes için aynıdır. Bu verginin şartı bir sosyal temettü özelliği taşımasıdır. Eğer baş vergisi pozitif ise bazı kişilerin bunu ödememesi ihtimali de vardır. Burada şu şekil-

de bir düşünce akla gelebilir. Eğer temel refah teoreminin bütün şartları yerine getirilirse, gelir dağılımı bir sorun olarak kalıyorsa, ilk küçük müdahalede alışılmış şartlar altında etkinlik üzerinde bir etki söz konusu olmadığı halde gelir dağılımı üzerinde (kişiler arasında yeniden dağılımı gerektirecek farklar olması halinde) dikkate değer bir etki olmaktadır. Bu durumda gelir dağılımı bir problemse (genellikle her ülkede bir problem-dir), bu sorunu çözecek çeşitli politikaların üretilmesi gerekmektedir.

Optimal vergi teorisinin çıkış noktası götürü vergilerin bulunmadığı ve kullanılan mali ve siyasi araçların kısıtlı olduğu bir ekonomide optimal politikanın tahlil edilmesi zorunluluğudur(7). Bu varsayım gelir dağılımının problem olmadığı yolundaki birinci en iyi varsayımdan daha gerçekçidir. Burada optimal vergi teoreminde tek varsayımdan bir model kurmak ilk adımdır. Ancak temel refah teoreminin varsayımlarından diğer bazı sapmalarda tahlil edilebilmektedir.

Planlı bir ekonomide optimal üretime ilişkin teoriler, genelde vergi sisteminin devlete gelirin yeniden dağılımının istenen her biçimini sağlayacağını varsaymaktadır. Diğer yandan kamu yatırım kriterlerine ilişkin bir takım yeni tartışmalar vergilendirmeyi ekonomiyi denetlemenin bir yöntemi olarak görmemek eğilimindedir. Tam optimaliteyi sağlamak için gereken götürü transferler günümüzde pek mümkün olmamakla birlikte, refahı artırabilmek için mal (commodity) ve gelir vergilerini kullanmak mümkündür(8):

Sosyal refahın maksimizasyonu incelenirken hem vergiler hem de kamusal üretim kontrol değişkenleri olarak kullanılabilir. Bunu yapmaktaki amaç, vergilendirme kamusal yatırım ve refah ekonomisi teorilerini birlikte incelemektir.

Optimal vergilendirmenin temel problemi şöyle ifade edilebilir; Devletin mal ve hizmet ihtiyaçları tüketicinin arz ve talep reaksiyonları ve rekabetçi üretim ilişkileri veri olarak alındığında mal ve hizmetler üzerindeki optimal vergi nasıl olmalıdır ki tüketici en uygun tercih düzeyinde kalabilsin(9).

Burada matematiksel ve sezgisel olarak götürü bir verginin ideal bir vergi olduğunu görebiliriz. Götürü vergi tüketici açısından bir kayba yol açmakla birlikte, bu kayıp kaçınılmazdır, ayrıca bu kayıp bir refah kaybı değildir. Ancak burada gerçek amaç mal ve hizmetleri vergilendirerek kaynak yaratmak ve tüketicinin refah kaybını en aza indirmektir(10).

Gelir vergisinin öncülleri bu vergi ile vergilemede eşitliği sağlamak amacını taşıyorlardı. bu amaçla da vergilemede hem yatay hem de dikey eşitliği sağlayabilecek artan oranlı tarifeli ve geniş kapsamlı bir gelir vergisinin oluşturulmasına çalışmışlardır.

Bu çalışmayı yaparken de temel dayanak noktaları neoklasik öncüllerin değer yargılarıyla ilgiliydi.

Daha sonraki yıllarda iktisat teorisindeki gelişmeler gelir vergisinin Pareto-optimal bir vergi olmadığı, ikinci en iyi durumuna yol açtığını göstermiştir. Bu durumda gelir vergisi kurucularının sosyal refahı maksimize edebilmek için gelir vergisinde artan oranlılık konusunda, değer yargıları dışında bilimsel bir çözümleri yoktu. Ayrıca gelir vergisinin yapısı da Pareto optimumunu engelliyordu.

Optimal vergicilerin amacı sosyal refahı maksimize ederken etkinlik maliyetini de minimum düzeyde tutmaktır. Bu amaçla optimal vergilemenin hareket noktası vergi gelirlerini en az kayıpla gerçekleştirebilmek için vergi hadlerinin nasıl düzenlenmesi gerek-

tiğidir(11).

Diamond ve Mirless'e göre vergilerin optimal düzeyde olması şartıyla toplam üretim etkinliğinin değişik durumlarda arzulan bir durum olduğunun gösterilmesi ve bu optimal vergi yapısının incelenmesi yaygın bir şekilde bilindiği gibi, toplam üretime etkinliği de Pareto optimumuna ulaşmanın bir şeklidir. Ayrıca burada bilinen bir gerçekte istenen pareto optimumuna ulaşılmazsa toplam üretim etkinliği de istenen düzeyde olmayabilir. İki yazarın ulaştıkları sonuç ise bunlardan farklıdır(12). İki yazara göre tam olarak pareto optimumuna ulaşılamasa bile üretim etkinliğinin arzu edilir olduğu kabul edilmektedir. Optimum durumda mal vergilerinin varlığı marjinal ikame oranlarının marjinal dönüşüm oranlarına eşit olmadığını göstermektedir. Ayrıca vergi yapısında götürü vergilerin bulunmaması gelir dağılımının mümkün olabilecek en iyi düzeyde olmadığını göstermektedir. Ancak optimal bir mal vergisinin bulunması toplam üretimde istenen etkinliğin sağlandığını gösterir.

Diamond ve Mirless tarafından varılan sonuç Marcel Boiteux'un vardığı sonuca benzerdir. Boiteux'da götürü vergilerle bir ekonomide gelirin yeniden dağılımının mümkün olduğunu söylemekteydi.

Boiteux ayrıca bu sonuç için gerekli olan optimal vergi yapısının ne olması gerektiğini de incelemiştir. Frank Ramsey ve Paul Samuelson'da bir tek tüketici için optimal vergi yapısını incelemiştir(13). Diamond ve Mirless'in bulguları da bu yazarların bulgularının ötesine geçmemektedir. Bu iki yazar çalışmalarında gelirin yeniden dağılımını gelir yaratma konusuyla birlikte ele almışlardır. Hatta devletin gelir ihtiyacı olmadığı bir durumda götürü yeniden dağılımı imkansızsa, devlet gelir dağılımını düzeltmek için elindeki tüketim vergisi imkanlarını kullanmak isteyecektir. Ayrıca devlet çeşitli malları fertlerin reel gelirlerini değiştirecek şekilde vergilendirecek ve destekleyecektir. Bu yöntemde optimal bir yeniden dağılım, yeni vergilerin yol açtığı etkinlik kaybı ile gelir dağılımında adalet arasında bir denge oluştuğunda ortaya çıkmaktadır(14).

Vergileme konusunda yapılan çalışmalarda görülmüştür ki, götürü vergi yerine başka herhangi bir vergi uygulandığında önemli bir refah kaybı ortaya çıkabilir. Burada iki sorunun cevaplanması gerekebilir. Birincisi, eğer böyle bir durum varsa neden bir götürü vergi alınmamaktadır. İkinci soru ise eğer ekonomide sapıtırıcı vergiler (distorti nary taxes) konmuşsa bu durumda refah kaybını minimize edecek bir yol var mıdır? Bu iki temel soru son yirmi yılda vergilemedeki teorik araştırmaların odak noktasını oluşturmuştur. Bu sorulara verilecek cevaplar gelecekte daha iyi vergi sistemleri oluşturmaya yardımcı olacaktır(15).

Vergilemede optimal bir vergi yapısının nasıl olduğuna geçmeden önce optimal vergi sisteminin geliştirilmesine yol açan ikinci en iyi teorisini açıklamak gerekmektedir.

3. İKİNCİ EN İYİ KURAMI

Pareto'ya göre başkalarının durumunu bozmadan ferdin durumunun iyileşmesine imkan veren bir değişme optimum değişmedir. Ayrıca böyle bir değişim refah artırıcıdır ve marjinal bir değişmedir. Bu değişme başka fertlerin durumunu bozmadan, bir ferdin durumunu iyileştirirse refah artırıcı bir değişme sayılmaktadır(16). Pareto optimumunu refahın maksimizasyonu ile özdeşleştirmek mümkündür ve bu optimum sadece ekonomik açıdan değerlendirilmektedir. Pareto'nun kullandığı optimum kriteri kaynak dağılımı ve gelir dağılımı sorunlarını ayrı ayrı ele almaktadır. Eğer kamu harcamalarının amaçları yönünde (ki bu amaçlar kaynak dağılımında etkinlik ve gelir dağılımında adalet olarak sı-

nıflandırılabilir) sadece etkinlik üzerinde durulursa, araştırılması gerekli husus kaynak tahsislerinden hangisinin sosyal refahı daha çok artırdığıdır(17). Ancak kamu harcamalarında amaç yalnız kaynak dağıtımında etkinlik değil gelir dağılımında adalet de sağlamaktır. Bu durumda Pareto optimumunda başka bir ölçütün varlığı sosyal refah artışının olup olmadığını belirleyebilmek için gereklidir. Bu sosyal refah artışını ölçülebilmek için tazminat testi adı verilen testler uygulanmaktadır.

Ancak tazminat testleri refahın belirlenmesindeki temel etkenlerden biri olan üretimle, diğeri etken üretimin bireyler arasındaki dağılımını birbirinden ayırmaktadır. Üretimdeki artış tazminata yol açmakla birlikte, bu tazminatın gerçekleştirilmesi yani adil bir dağıtım analiz dışında kalmaktadır. Bu testler toplumdaki "ekonomik olayların" karşılaştırılmasını sadece etkinlik açısından yapmaktadır, dolayısıyla Pareto ölçütünde ortaya çıkan üretim-dağılım, etkinlik-eşitlik çatışması tazminat testleriyle çözümlenememektedir (18).

Ekonomide dışsallık ve ortak mal ve hizmetlerin olması durumunda Pareto optimumuna ulaşmanın zorluğu ikinci en iyi teorisinin gelişmesine yol açmıştır. Pareto optimumuna ulaşabilmek için gerekli olan şartlar eğer aynı anda gerçekleştirilemezse optimuma ulaşmanın imkansız olduğu söylenmektedir. Pareto kavramını kabul eden bazı Neo-klasik iktisatçılar ise şartların tamamının değil de bir kısmının yerine getirilmesi durumunda Pareto optimumundan uzaklaşıldığını söylemektedirler. Pareto optimumu dışında ikinci en iyi durumlar bulunabilir. Bu görüşler sonucu, samuelson ile başlayıp Meade, Lipsey, Lancaster, Davis, Whinston gibi yazarların katkılarıyla geliştirilen çalışmalarda Lipsey, Lancaster ve bohm optimal iktisat politikasını genel denge çerçevesinde ele alarak incelemişlerdir. İktisat teorisindeki gelişmelerde gelir vergisinin pareto optimal bir vergi olmadığını, ikinci en iyi kuramına daha uygun bir vergi olduğunu göstermektedir.

Ekonomide sapmaları asgari düzeye indirecek optimal bir vergi yapısına ulaşabilmek için öncelikle bazı sorunların halledilmesi gerekmektedir. Sapmaların hesaplanmasındaki güçlükler iktisatçılar arasında görüş ayrılıklarına sebep olmaktadır. Bazı iktisatçılar gelir üzerinden alınan bir verginin yalnızca özel tüketim vergilerinden (sigara, alkol ve diğer lüks mallardan) alınan vergilerin daha uygun olduğunu savunmaktadırlar. Çünkü bir tek sapmanın çeşitli sapmalardan daha iyi olduğunu söylemektedirler. Bu sonuç eğer gelir vergisiyle birlikte başka sapmalar yoksa doğru olabilir. Yapılan çalışmalarda görülmüştür ki gelir vergisi genellikle fertlerin tasarruf ve çalışma kararlarını saptırmaktadır ve iki önemli sapmanın çeşitli küçük sapmalardan daha iyi olduğu durum gerekli değildir. Ayrıca vergiden dolayı ortaya çıkan refah kaybı vergi oranının karesiyle orantılıdır. Bu varsayımlar küçük vergilerin tek bir geniş tabanlı vergiden daha iyi olduğu görüşüne dayanmaktadır(19).

Aynı safsata (yanılgı) faiz gelirinden alınan bir verginin ücret gelirinden alınan bir vergiden daha iyi olmadığı tartışmasında da görülmektedir. Çünkü faiz gelirini vergilemek tasarruf ya da borçlanma kararını etkileyerek ekonomiye ilave bir sapma getirir. Burada faiz gelirinin vergilendirilmesi doğru değildir diye bir sonuca ulaşırsa bu tartışma aldatmacadır. Çünkü istenen vergi yapısına ulaşmada sapmaların miktarını hesaplama oldukça zordur.

İktisatçıların bir diğeri yanılgısı da ikinci en iyi teorisi ile ilgilidir. Bu tehlikeli yanılgıya da tedbir almak gerekir. Çeşitli sapmaların daha az sayıda sapmadan iyi olduğu konusunda örnek verildiğinde, çeşitli piyasalarda sapmaların olması halinde, bu sapmalardan birinin kaldırılması halinde durum değişmektedir. Pareto etkin kaynak dağılımının gerçekleşmesi durumunda istenen bütün şartların hepsi nadiren gerçekleşmektedir. Bütün

sektörlerde sapmaların hepsinin yok edilmesi gerçekte imkansızdır. İkinci en iyi teorisi ekonomide bazı önemli sapmaların kaldırılamadığı durumlarda devlet politikasının saptanması ile ilgilidir (Bu durum Pareto etkinliği için gerçekleştirildiği birinci en iyi ekonomi ile tezat teşkil etmektedir.) İkinci en iyi durumlar göstermektedir ki sapmaların kaldırılamadığı sektörlerde sapmaların yok edilmesi arzu edilmeyebilir. İkinci en iyi teori, bazı sapmaların bulunduğu söyleyerek yanlış bir şekilde yorumlanmaya yol açmıştır. Ekonomik teorisinin bu konuda bir şey söylemediği görüşü yanlıştır. Ekonomik teori hangi şartlar altında iki küçük sapmanın bir büyük sapmaya tercih edilebileceğini bize göstermektedir. Bu durum tüketim ve üretimin ikisinde de etkinsizliğe sahip olmanın iyi olduğunu yalnızca üretimde etkinsizliğin olmasının kötü olduğunu göstermektedir. İkinci en iyi teori bize, birinci en iyi ekonominin kurallarının körü körüne uygulanamayacağını ifade etmektedir. Bazı sapmaların mevcut olduğu durumlarda yaptığımız iş zor fakat imkansız değildir(20).

Bir vergi sisteminin üç temel ilkeye dayalı olması gerekir. Eşitlik, etkinlik ve idari uygunluk(21). Vergilemenin temel prensiplerinde eşitlik ve etkinliktir. Vergi gelirlerini artırmak, gelir dağılımında adaleti sağlamak, etkinlikte kaybı en aza indirmek vergilemede önemli amaçlardır. Ancak ekonomilerde genellikle amaçlar arası değişim oranları (trade-offs) vardır. Eğer devlet daha iyi bir gelir dağılımını isterse önemli bir iktisadi etkinsizliğe katlanabilir (refah kaybına yol açabilir)

Optimal bir vergi yapısı, eşitlik ve etkinlik arasındaki tercihi, birbiri ile rakip bu amaçlardan toplumun tercihini en iyi şekilde yansıtarak sosyal refahı maksimize eden bir vergi yapısıdır. Optimal vergileme yapısına ulaşabilmek için bu vergi yapısı sonucu alınan vergilerin tüketicileri aynı tatmin düzeyinde tutabilmek amacıyla eşit ve götürü gelir sağlandığı ve bunun sonucunda da bütün mal ve hizmetlerde eşit yüzde değişimleri olduğu bir yapı oluşturulmalıdır(22).

Eğer bir toplumda bütün fertler ekonomik olarak birbirinin aynı ise sapırtıcı (distortif) vergiler alınması için sebep yoktur. Böyle bir durumda tek bir götürü vergi koymak daha etkin olabilir (refah kaybını en aza indirmek amacıyla). Sapırtıcı vergilerin kullanımı gelir dağılımında adaleti sağlayabilmek için kaçınılmazdır. Böylece bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Eğer artan oranlı bir vergi uygulanırsa gelir dağılımında adalet amacıyla daha çok ulaşılmakla birlikte iktisadi etkinlikteki kayıp artabilir.

4. DAHA ÇOK ARTAN ORANLILIK-DAHA FAZLA REFAH KAYBI

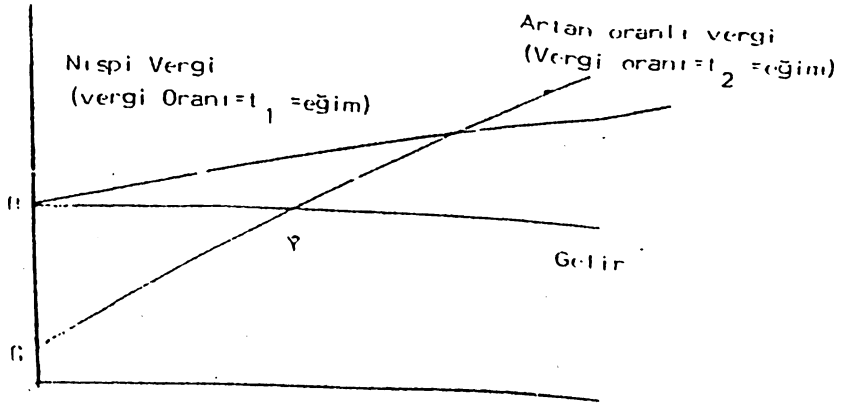
Vergilemede artan oranlılığın arttıkça gelir dağılımında adalet amacına ulaşabileceği ancak iktisadi anlamda refah kaybının artacağını söylemiştik. Bu görüşü şekil yardımı ile açıklayabiliriz(23).

Şekil I nispi tek oranlı gelir vergisi şedülü ile artan oranlı hale gelen düz oranlı bir gelir vergisini mukayese etmektedir. Şedül II ise her iki vergi için ortalama ve marjinal vergi oranlarını mukayese etmektedir.

Şekil I'de birinci kısım bir sabit oranlı (proportional) gelir vergisini göstermektedir. Burada her ferdin gelir miktarı ne olursa olsun ödenecek vergi yüzde olarak aynıdır. Şeklin ikinci kısmında basit bir artan oranlı vergi görülmektedir. Bu tür bir vergilemede ferdin geliri ile belirli (oritical) bir gelir düzeyi (Y) arasındaki farktan sabit oranlı (flatrate) bir vergi alınmaktadır. Gelirleri bu belirli bir düzeyin altında olan fertler devletten, gelirleri ile kritik düzey arasındaki farkla vergi oranı çarpımına eşit bir bağış almaktadır.

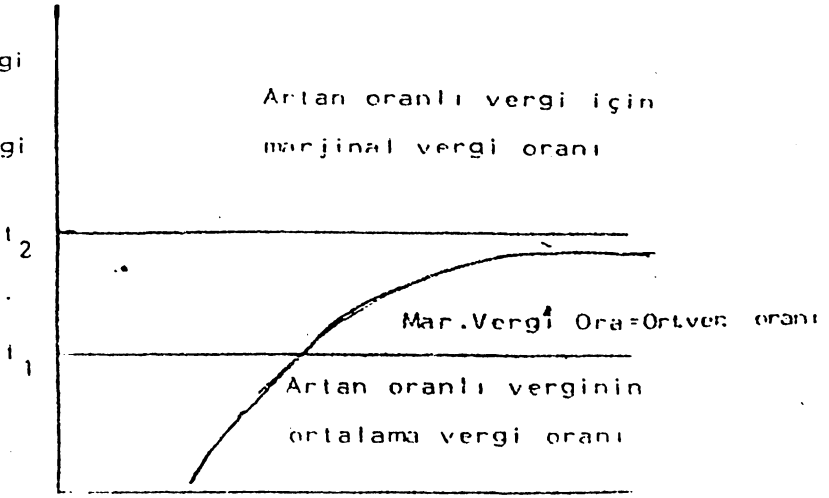
(Ödenecek Vergi)

Taxowed

Şekil 1

Marjinal Vergi Oranı,
ortalama vergi oranı

Şekil 2

Şekil II'de ise marjinal vergi oranı verilmektedir. Marjinal vergi oranı, bir ferдин geliri için ek bir birim geliri üzerinden ödediği verginin ya da devletçe alınan ek verginin her iki vergi (sabit oranlı, basit artan oranlı) türü için de eşit olduğunu göstermektedir. Bu nedenle her ikisine de popüler olarak verilen isim sabit oranlı (flat-rate) vergiler ismidir (24).

Fakat artan oranlı vergi de, ortalama vergi oranı yani toplam vergi ödemeleriyle ferдин geliri arasındaki oranı geliri birlikte artmaktadır. İşte bu nedenle bu vergiye artan oranlı adı verilmektedir. Ancak bazı yazarlar artan oranlı terimini marjinal vergi oranının arttığı vergi yapıları için kullanmaktadırlar. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus götürü bir verginin düz oranlı olması halinde regressif olmasıdır. Çünkü ortalama vergi oranı geliri birlikte düşmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, artan oranlı düz vergi, geliri kritik düzeyin altında olanlara bir ödeme sağlamaktadır. Şekilde Y'nin altında kalan kısma bazen negatif gelir vergisi de denmektedir. bazı gelir sistemlerinde gelirleri Y düzeyinin üstünde olanlardan; gelirleri ile istisna edilen gelir düzeyi arasındaki fark kadar vergi alınmaktadır. Fakat bu

kritik düzeyin altındakiler ne vergi öderler ne de bir vergi iadesi (rebate) alırlar.

Artan oranlı düz vergi herkese ödenen tek tip götürü vergi başışı ile nispi gelir vergisinin bir bileşimi olarak düşünülebilir. Dolayısıyla Şekil 1'de OG miktarında bir başış ile kombine edilmiş t2 oranındaki bir nispi vergi Y düzeyinin (ki bu istisna düzeyidir) üzerindeki gelirlerden alınan t2 oranındaki bir vergiyle özdeştir. Ancak bu durumun geçerliliği şu koşullarda mümkündür; gelirleri Y düzeyinin altında olanlar (bazen nakite dönüştürülebilir vergi indirimi adı da verilen) bir vergi iadesi alırsa geçerlidir. Bu vergi iadesi Y düzeyi ile kendi gelirleri arasındaki farkın t2 katına eşit olmalıdır. Eğer devlet hem kamusal malları ve diğer kamu harcamalarını finanse edecek hem de herkese tek tip bir götürü vergi başışı yapacaksa, vergi gelirlerinin de yüksek olması gerekecektir. Ancak burada refah kaybı marjinal vergi oranının yüksekliği ile bağlantılıdır. Dolayısıyla götürü vergi başışı ne kadar büyükse vergi yapısı o kadar artan oranlı ve refah kaybı da o ölçüde daha büyüktür. Bu nedenle artan oranlı vergiler refah kaybını artırmaktadırlar.

Yapılan çeşitli analizler artan oranlı vergilemenin refah kaybını artırdığını göstermektedir. 1980'li yıllardan itibaren arz yönlü iktisadi görüş doğrultusunda A.B.D. ve Batı Avrupa ülkelerinde artan oranlı sabit vergi oranı uygulamasından vazgeçilmiştir. Reagan'ın vergi reformu teklifleri zenginlerin marjinal vergi oranlarının yüksek olduğu görüşüne dayanıyordu. Bu görüşe uygun olarak A.B.D.'de gelir vergisi üst oranı % 70'den % 28'e düşürülmüştür(25).

Şimdi değişik vergi türlerinin uygulanması sonucu ortaya çıkan refah kaybı ve gelir dağılımı arasındaki değişim oranını incelemek gerekir.

Optimal vergileme ile ilgili iki tür verginin yapısındaki değişikliklerden söz edebiliriz.

a. Optimal Gelir Vergisi

Mükelleflerin marjinal gelirleri üzerindeki vergi yükünü en aza indirmeyi amaçladıkları varsayılmaktadır. Bu nedenle gelir vergisi üzerinden alınacak optimal bir verginin marjinal gelir üzerindeki yükünün sıfır olması, vergi yükünün marjinal altı gelirler üzerinde kalması gerekmektedir(26). Toplumdaki fertlerin gelirleri farklı düzeyde olacağından bu yaklaşıma göre marjinal altı gelir olmayacaktır. Daha düşük gelirli fertlerin marjinal gelirleri daha yüksek gelirli fertlerin de marjinal altı gelirleri olacağından marjinal gelirli fertlerden sıfır marjinal oranlı gelir vergisi almak imkansız olacaktır.

Optimal vergiciler bu nedenle vergi yapısı ile birlikte refah kaybını marjinal vergi oranının yüksekliğine bağlamaktadırlar. Bu görüşe uygun olarak da saptalara sebebiyet vermeyen baş vergisi ya da götürü bir vergiyi savunmaktadırlar(27).

Optimal gelir vergisinde sıfır marjinal oran uygulaması halinde hem üst gelir grupları, hem de düşük gelir grupları için optimal sonuçlar doğuracağı savunulmuştur. Eğer toplumda en üst gelir düzeyindeki ferdin ek geliri üzerinden vergi alınmaya devam edilirse o fert daha çok gelir elde etmekte vazgeçeceği için ekonomide refah kaybına sebebiyet verecektir. Buna karşılık toplumdaki en fakir kişinin gelirinin son biriminden vergi alınması halinde alınan bu verginin götürü bir vergiden farkı yoktur. Bu nedenle en fakir ve en zengin kişiler için sonuçlar optimaldir(28).

b. Optimal Mal Vergileri (Commodity Taxes)

Çeşitli mal ve hizmetler üzerinden yeknesak oranda bir genel satış vergisinin alındığı

bir durumda, alınan bu verginin optimal olabilmesi için vergilemenin kaynak dağılımı ve gelir dağılımı amaçları arasında dengeyi sağlayabilecek bir oranda olması gerekir. Tüketim ferden ödeme gücünün bir göstergesi olarak kabul edilebileceğinden vergi oranının düşük tutulması gerekecektir. Sapıncı vergilere başvurulmasının temel nedeni ise devletin daha etkin bir gelir dağılımını gerçekleştirmesini ve tek tip bir götürü vergi ile ulaşılan durumdan daha eşitlikçi bir topluma ulaşabilmesini sağlamaktır. Ancak burada şöyle bir soru akla gelebilir. Devlet gelir vergisine ilave olarak mal vergilerini de alırsa gelir artışı ve yeniden dağılım nasıl olur? Yani iyi planlanmış bir gelir vergisine ilave olarak diyelim ki parfüm ve lüks arabaları vergilendirirsek, aynı gelire ulaşabiliyoruz ya da aynı gelir dağılım amacını gerçekleştirebilir miyiz, etkinlikte daha az kayba uğrayabilir miyiz? Bir vergi sisteminde mal vergileri ve gelir vergilerinin her ikisini de kullanmak sadece bir gelir vergisinden daha etkili midir?

Bütün çıktıları (tüketim malları ve yatırım mallarını) aynı oranda vergilemek gelir vergisine eşdeğerdir(29). Burada farklı mallara, farklı oranlarda vergilerin uygulanması ile uğraşmıştır. malları farklı oranda vergilemek ilave sapmalara sebebiyet vermektedir. Ancak bunun bir yanığı olduğu görülmüştür. Çünkü sapmaların miktarı hesaplanmamaktadır.

Farklı malları farklı oranlarda vergilemeye karşı iki görüş vardır. Bunlardan birincisi böyle bir farklı vergileme idari açıdan zordur. Çünkü öyle bazı mallar vardır ki hem yüksek vergi hem de düşük vergi kategorisi içinde yer alabilir ve idari açıdan bu ayırımın yapılması zordur. İkincisi ise farklı vergilendirme ve başka amaçlara hizmet etmede kullanılabilir, vergi sistemini kullanarak bazı mal tüketen gruplara ayırma konu yapılabilir.

Devlet gelirlerini artırarak refah kaybını en aza indirecek bir vergi yapısı ne olabilir? Refah kaybını en aza indirecek mal vergileri Ramsey Vergileri olarak adlandırılmaktadır. Belirli şartlar altında Ramsey vergileri talep ve arz elastikiyetlerinin tersinin toplamı ile orantılıdır.

$$\frac{t}{p} = k \left(\frac{1}{n_u^d} + \frac{1}{n^s} \right)$$

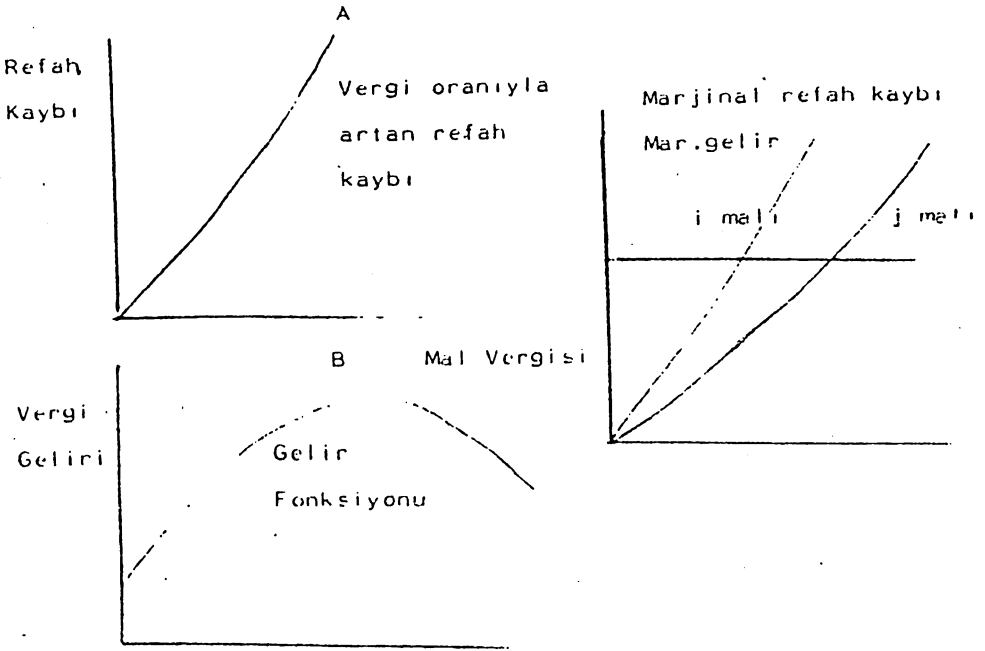
k, devletin almaya gayret ettiği toplam gelir miktarına bağımlı olan faktör katsayısı,
t, Birim başına vergi oranı,
p, vergi sonrası fiyat
 n_u^d , tazmin edilmiş talep elastikiyeti,
 n^s , arz elastikiyeti.

Eğer arz elastikiyeti sonsuzsa, vergi tazmin edilmiş talep elastikiyetinin tersi oranında olmalıdır. Burada Ramsey'in ulaştığı sonuç sürpriz değildir. Tazmin edilen talep elastikiyetiyle artan bir vergiden dolayı refah kaybı olduğu ispatlanmıştı.

Aşağıdaki şekil optimal mal vergilemesini göstermektedir(30).

Şekil A'da i malı üzerine uygulanan vergi oranıyla refah kaybını göstermektedir. Şekil B ise i malı üzerine uygulanan vergi oranıyla artan geliri ifade etmektedir. Bu iki şekilden, her vergi oranında refah kaybındaki artışın, vergi gelirindeki artışa oranını hesaplayabiliriz. Vergi oranlarındaki artış öyle belirlenmeli ki artan her ek dolar için refah kaybı artışı her mal için aynı olmalıdır.

Ramsey kuralları tüketim vergilerinin kaynak dağılımı açısından optimal olma şartlarını da ortaya koymaktadır. Çünkü marjinal gelir ile boş zaman arasındaki tercihi yüksek

gelirli gruplar yapabileceğinden bu gruplara düşük vergi uygulamak adaletsiz olacaktır. Ancak lüks mallardan vergi alınması halinde bu malların boş zaman ikame edilebilirlik özelliği olabilir(31).

SONUÇ

Optimal vergi yapısı ile şu sonuçlara ulaşılabilir:

- Pareto-etkin vergi yapılarında diğer fertlerin refahında bir azalma olmaksızın bir ferdi daha fazla refaha ulaştırabilmek mümkün değildir. Pareto etkin bir vergi sisteminin yapısı ise devletin refah kayıpları konusundaki bilgisine bağlıdır.
- Vergi sisteminin oluşmasında kaynak dağılımında etkinlik ile gelir dağılımında adalet arasında önemli bir değişim oranı (trade-offs) vardır.
- İkame etkisinin yüksekliğiyle bağlantılı refah kaybı olması halinde, orta gelir düzeyindeki geniş kitlelerde adil gelir dağılımını sağlayabilmek için düşük marjinal vergi oranları uygulamak gerekir.
- Ramsey vergileri, sadece mal vergileri yoluyla vergi gelirlerindeki artışın yol açtığı refah kaybını da en aza indirebilir.
- Eğer özel sektörde net karlar yoksa (ekonomi tam rekabet halindeyse veya devlet yüzdeyüz oranında bir gelir vergisi koyabiliyorsa) ve devletin vergi salma imkaniarı konusunda başka sınırlandırmalar yoksa o zaman devlet ekonominin üretim etkinliği ile çatışan vergiler koymamalıdır. Ancak varsayımlar ortadan kaldırıldığında, üretim etkinliği amacı ile çatışan vergiler koymak ve kamusal projelerin değerlendirilmesinde gelirin yeniden dağılımına ilişkin sorunları gözönüne almak uygun olabilir(32).

DİPNOTLAR

- (1) Batirel, Ömer F.; Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, M.ü. Yayın No.492, İstanbul, 1990, s.116.
- (2) Sönmez, Sinan; Kamu Ekonomisi Teorisi, Teori Yayınları Ankara, 1987, s.88-99.
- (3) Stiglitz, Joseph E.; "Pareto Efficient and Optimal Taxation and New new Welfare Economics" "Handbook of Public Economics" Volume 2, North Hollanda, 1987, s.1036.
- (4) Batirel, Ömer F.; A.g.k., s.130.
- (5) Akalın, Güneri; Kamu Ekonomisi, A.Ü. S.B.F. Yayınları No. 486, Ankara, 1981, s.292.
- (6) Diamond, Peter; "kOptimal Tax Theory and Development Policy: Directions for Future Researchs, The Theory of Taxation for Developing Countries, A World Bank Research Publication, 1987, s.639.
- (7) Diamond, Peter; A.g.k., s.640.
- (8) Diamond, Peter, Mirless, James A; "Optimal Taxation and Public Production" Modern Public Finance II, s.11
- (9) Samuelson, Paul A; "Theory of Optimal Taxation" Modern Public Finance II, s.138-141.
- (10) Samuelson, Paul A; A.g.k., s.139.
- (11) Akalın, Güneri; A.g.k., s.311.
- (12) Diamond, Peter, Mirless, James; A.g.k., s.9-10.
- (13) Samuelson, Paul; A.g.k., s.139.
- (14) Diamond, Peter, mirless, James; A.g.k., s.639-640.
- (15) Stigtz, Joseph E; Economics of the Public Sector, Second Ed., W.W. Norton&Company, 1988, s.478.
- (16) Sönmez, Sinan; A.g.k., s.53.
- (17) Akalın, Güneri; A.g.k., s.35.
- (18) Sönmez, sinan; A.g.k., s.88.
- (19) Stiglitz, Joseph E; A.g.k., s.479.
- (20) Stiglitz, Joseph e; A.g.k., s.479.
- (21) Goode, Richard: Government Finance in Developing Countries, The Brookings Inst. Washington D.C. 1984, s.76-77.
- (22) Samuelson, Paul; A.g.k., s.138.
- (24) Stiglitz, Joseph; A.g.k., s.482.
- (25) Marsden keith; "Low Taxes are Still The Best Economic Cure" The Wall Street Journal Europe, Wednesday February 26.1992.
- (26) Batirel, Ömer F.; A.g.k., s.130-131.
- (27) Stiglitz, Joseph E; A.g.k., s.490.
- (28) Batirel, Ömer F.; A.g.k., s.131.
- (29) Stiglitz, Joseph; A.g.k., s.493.
- (30) Stiglitz, Joseph; A.g.k., s.496.
- (31) Batirel, Ömer F.; A.g.k., s.132.
- (32) Stiglitz, Joseph E.; A.g.k., s.502-503.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akalın, Güneri : Kamu Ekonomisi, A.Ü.Siyasal Bilgiler Yayınları No: 486, Ankara, 1981
- Batirel, Ömer Faruk : Kamu Maliyesi Teorisine Giriş, M.Ü.Yayın No:492 İstanbul, 1990.

- Diamond, Peter : "Optimal Tax Theory and Development Policy: Directions for Future Research" The Theory of Taxation For Developing Countries, A World Bank Research Publication. 1987.
- Diamond, Peter : Mirrless, James A; "Optimal Taxation and Public Production" Modern Public Finance II Volume II, Edited by A.B. Atkinson, England, 1991.
- Hackmann, Johannes: "Does Economic Growth Require a Shift to Consumption Taxation? Public Finance and Steady Economic Growth, Congress of the IIPF, Buenos Aires, 1989.
- Rabushka, Alvin : Barlett Bruce; "Comments on Tax Policy and Economic Growth in Developing Nations"
- Tanzi, Vito : Public Finance in Developing Countries, içinde yorum. Edward Elgar Publishing Company, U.S.A. 1991.
- Samuelson, Paul A : "Theory of Optimal Taxation" Modern Public Finance, Volume II, Edited by A.B. Atkinson, England, 1991,
- Stiglitz, Joseph E. : Economics of the Public Sector, Second Ed. W.W. Norton Company, 1988.
- Stiglitz, Joseph E. : "Pareto Efficient and Optimal Taxation and The New Welfare Economics" Handbook of Public Economics, Volume 2, North-Holland, 1987.
- Sönmez, Sinan : Kamu Ekonomisi Teorisi, Teori Yayınları, Verso A.Ş., Ankara, 1987.